

POTRESI V ZGODOVINI FURLANIJE

ARDUINO CREMONESI

Rušilni potres, ki je 6. maja 1976 opustošil tako obsežno področje v Furlaniji, ni bil ne prvo ne zadnje zemeljsko premikanje v tej lepi deželi. Zanimanje za potresne pojave, ki se je porodilo med furlanskimi proučevalci šele po tej katastrofi, je odkrilo to, kar bi morali že zdavnaj vedeti, se pravi, da je Furlanija potresna dežela. Če pomislimo, da je potresu z dne 6. maja 1976 sledilo še 365 sunkov do konca leta, lahko zaključimo, da se je furlanska zemlja v zadnjem tisočletju tresla nekaj tisočkrat. Vendar pa nihče ne bo mogel ugotoviti niti približnega števila sunkov, saj do druge polovice XIX. stoletja nismo poznali seizmografov. Zato pa poznamo le zelo majhen del potresov iz preteklosti, kar pa ne velja le za Furlanijo, temveč za vse dežele sveta. Poznavanje pa je še bolj vprašljivo, ker so nekdanji zgodovinopisci in kronisti le poredko in na kratko obravnavali dogodke in naravne nesreče, kot so potresi, poplave, viharji, roji kobilic, epidemije in draginje. Tako je znanih le 5 potresov v Furlaniji od XI. do začetka XIV. stoletja. Bilo pa jih je prav gotovo veliko več, le podatkov nimamo. Pa tudi verjeti ne moremo katerim koli vestem. Večkrat namreč naletimo na sporočila, kot je tole: »MCCCLIV. Indictione VII die XV mensis Februarii. Fuit terremotus circa mediam noctem (Leta 1354. V obdobju VII. indikcije, dne 15. februarja. Okoli polnoči se je zemlja tresla).¹

Ali pa tole:

»Dne 28. novembra 1750 je bil ob 8. uri zvečer potres, ko je svetila luna.«²

V nobenem od obeh primerov ne vemo, ne kje je bil potres, ne kakšne so bile posledice in še manj, kako močan je bil. Takale pisanja največkrat anonimnih piscev nas navajajo na misel, da je kdaj pa kdaj šlo za nesporazume ali za osebne vtise. Možno je namreč, da je kateri od kronistov, ker se ni dobro počutil ali pa ni bil docela zbujen, štel za potres morebiten močnejši šum v hiši ali zunaj nje. Zanimivo pa je vedeti, da so bili epicentri potresov, ki so prizadeli Furlanijo skoraj vedno na tehle treh področjih: 1. Karnijske Alpe in Predalpe, 2. beljaško področje, 3. ljubljansko področje. Le malokdaj so bili epicentri na področjih Belluna ali Verone. Ta podatek nas sili k mišljenju, da ima Furlanija skupno usodo s Kranjsko in Koroško ne samo v gospodarstvu in kulturi, temveč tudi v geoloških dogajanjih.

Pri nas v Furlaniji se navajajo kot neoporečna dejstva podatki o potresih v deželi, ki jih vsebujeta dva kataloga. Prvega z naslovom »I terremoti del Friuli dal 1116 al 1887«, je sestavil profesor Annibale Tommasi. Drugega z naslovom »Elenco dei terremoti avvenuti in Italia dall'anno O all'anno 1963« pa seizmologa Feliziani in Marcelli. Obe publikaciji imata le delno vrednost in to iz dveh razlogov: sestavljavci niso stalno bivali v Furlaniji in ker so pogosto zbirali splošne podatke, ne da bi preverjali njihovo točnost. Lahko se tudi vprašamo, kako sta seizmologa Feliziani in Marcelli določala moč (intenziteto) različnih potresov na podlagi vesti, kot so v »Chroniconu Spilimbergense«, ki smo ga že navedli v opombi.

Najverjetnejši lokalni viri, če se hočemo seznaniti s potresi v Furlaniji v srednjem veku, sta »Chronicon Glemonense« in »Juliani Chronicon Foro-Julense«. Prvo kroniko je napisal Sebastiano Mulione in zajema obdobje od leta 1300 do leta 1517, druga pa je delo čedadskega kanonika Giuliana in je vložena v Appendix (dodatek, op. prev.) k »Monumenta Ecclesiae Aquilejensis« Bernarda de Rubeis. Vesti obsegajo potrese na Čedadskem od leta 1279 do leta 1401. Podčrtati je še treba, da se moramo za vesti o prvih treh potresih, opisanih, kot da so se dogodili v Furlaniji, zateči h kronistom iz Padove, Vicenze in Verone.

POTRESI OD LETA 1000 DO LETA 1301

Prvi »zgodovinski« potres v Furlaniji ni bil leta 1116, temveč ok. leta 1000. Pokojni profesor Giovanni Brusin je zapisal v svojem odličnem vodiču po Ogleju, da je tamkajšnja baziliko močno poškodoval potres okoli leta 998. Kljub iskanju v specializiranih publikacijah pa nismo zasledili vesti o kakem potresu na tem področju v navedenem letu, pač pa se je treslo leta 1001, a epicenter je bil na Veronskem. O tem je A. Goiram v svojem delu »Storia sismica della provincia di Verona« napisal, da je tega leta »močan in strahovit potres porušil zelo veliko hiš, pri čemer je mnogo ljudi izgubilo življenje.«³ Ta potres je zajel več krajev, tudi ob lagunah, ter je segal celo do Ogleja. Šem sicer ne s tako močjo, vendar dovolj, da je do višine 7 metrov od tal porušil obodni zid bazilike, sicer že opuščene in razpadajoče zaradi okva-

re, ki so jo povzročili madžarski vpadi iz prejšnjega obdobja. Iz diplome, ki jo je 3. okt. 921 izdal Berengar v mestu Pavia (it. kralj od leta 888 in nemški cesar od leta 916 — op. prev.) in iz zapisov De Rubeisa in Lirutija namreč lahko sklepamo, da so Madžari vsaj dvakrat požgali oglejsko baziliko, ki je nato ostala brez strehe in z opustošeno notranjščino, podvržena vsem vremenskim ujmam. Obiskovalec tega čudovitega furlanskega srednjeveškega spomenika še danes zlahka opazi na zidovju sledove tega potresa.

Po letu 1001 več kot eno stoletje kronike ne govore o potresih v Furlaniji vse dotlej, dokler nista najprej Palladio,⁴ nato di Manzano,⁵ pisala o potresu iz leta 1116. Di Manzano ponavlja, kar je o tem napisal Lodovico Antonio Muratori,⁶ ki pa pripoveduje o potresu iz leta 1117. »Močan potres,« piše Muratori, »o kakršnem prej ni bilo sluha, je v začetku tega leta pustošil po Nemčiji in posebej po Italiji. Skozi štirideset dni so si sledili smrt prinašajoči sunki, ki so prestrašili prebivalstvo vsega polotoka; zaskrbljenosti se je pridružila še vrsta čudežev, ki običajno spremljajo strah, kot prividi ognjenih in krvavih oblakov, celo krvav dež izpod neba.« Kot vidimo, je vraževerna domišljija srednjeveških ljudi ustvarjala pojave kolektivne sugestije. Ne bi navajali, kar je o tem napisal Palladio, ker ne prinaša nič natančnejšega. Gre v tem primeru za potres, ki je prizadel deželi Veneto in Lombardijo in ki ga Mario Baratta⁷ po preučitvi raznih piscev postavlja na dan 3. jan. 1117. Lino Zovatto⁸ piše, da je bilo takrat hudo prizadeto naselje Sesto al Reghena, kjer so se porušili bazilika in obrambni stolpi benediktinskega samostana tako, da je bilo treba znova pozidati oboje. Vsiljuje pa se misel, da je baziliko v Sestu al Reghena porušil ne zemeljski, temveč morski potres, ki je zajel lagune pri Benetkah in na pol ugreznil otok Malamocco, na katerem so se porušile cerkve in več hiš. Ker se Palladio in di Manzano glede potresa iz leta 1117 sklicujeta na Muratorija, a ne navajata posledic v Furlaniji, je domneva o navedenem morskem potresu⁹ zelo verjetna in to toliko bolj, ker Šesto al Reghena leži nedaleč od obmorskega pasu.

Minilo je stoletje brez omembe vrednih potresov vse do močnega potresa na božični dan opoldne leta 1222. Epicenter je bil tokrat kar daleč na področju Brescie, kjer je izredno močan potres porušil večji del hiš in je v ruševinah v mestu in na podeželju izgubilo življenje nad deset tisoč ljudi. Ko Francesco Palladio opisuje sklenitev miru med oglejskim patriarhom in grofom iz Pocie (kraj 5 km od

Pordenona, op. prev.), pravi, da se je to zgodilo leta 1223 kmalu zatem, ko »esso Patriarca senti uno spaventevole terremoto, universale a tutta l'Italia; ma in Friuli piu che in ogni altra Provincia notabile (sam patriarh je občutil strahovit potres, splošen v vsej Italiji, a bolj zaznaven v Furlaniji kot v vsaki drugi pokrajini).¹⁰ Pustimo ob strani Palladijeva pretiravanja glede posledic potresa v Furlaniji, moremo pa iz teh vesti sklepati, da je potres prizadejal Čedad. Patriarh, o katerem govori Palladio, je bil namreč Bertold iz rodbine Andechs-Meran, ki je stoloval v čedadski palači, kajti v Ogleju je bilo podnebje nezdravo zaradi malarije. Ta hudi potres je porušil mnogo stanovanjskih hiš v Čedadu in posebej palačo, ki je bila sedež furlanske teokratične (cerkvene) države. Bertold Meranski je ljubil prijetno in bleščeče življenje in se je dalj časa ukvarjal z mislijo, da bi premestil sedež na videmski grad, ki je bil funkcionalno ustrežnejši in je bil v središču pomembnih prometnih poti, med katerimi je življenjsko važna tista, ki je vodila v Nemčijo, nekdanja Via Julia Augusta. Podjetni Bertold je uporabil potres kot izgovor ter se preselil v Videm, s čimer je povzročil nagel razmah tega kraja, ki je v 50 letih iz vasi postal mesto s številnejšim prebivalstvom kot Čedad.¹¹

In zdaj pridemo do potresa, ki je v glavah preučevalcev povzročil kar lepo zmedo, do česar pa ne bi prišlo, če bi se bili potrudili in pogledali v kroniko, ki jo je napisal kanonik Giuliano. Pripoveduje namreč, da je bil 24. aprila 1279 »na praznik sv. Jurija, enkrat pozno zvečer (sero in crepuscolo semel) in tudi okoli polnoči, med jutranjo molitvijo menihov (matutinali Fratrum) velik potres, ki je porušil nekaj gradov in povzročil smrt ljudi, ki so bili v njih (et quo in ipsis Castris inventi sunt, interfecit)«. ¹² To pomeni, da je potres prizadel čedadsko področje in je porušil »quaedam Castra« (nekatero gradove), kajti kanonik Giuliano je bival v Čedadu in je zabeležil vse njene znane potrese, ki so laže ali teže prizadeli mesto. Jacopo di Valvassone je sto let po kanoniku Giulianu napisal, da je »... patriarh (Markvard Randeški) dal restavrirati cerkev v Ogleju, prej poškodovano po potresu z dne 25. januarja 1279, ki je bila tedaj polna predušnikov in bodic...«. Žal so nekateri preučevalci, med katerimi naivni profesor Tommasi, vzeli za čisto zlato Valvassonove vesti in so jih prenesli v svoje spise. Resnica je, da je Valvassone zamenjal potres z dne 25. januarja 1348 (ki je bil rušilen za oglejsko baziliko) s tistim z dne 24. aprila 1279. Dejansko se tega leta

oglejska bazilika ni porušila. Obnovljena je bila šele leta 1366, kajti od leta 1282 do leta 1341 je bilo v njej kar sedem pokrajinskih sinod oz. koncilov. Tako se pogosto porajajo zgodovinske napake.

Prišli smo do leta 1301 in komaj prestopili prag stoletja. Tega leta se je, če sledimo Palladiu, »dne enajstega junija ob zori strašno streslo v vsej deželi. Potres so znova občutili okoli poldne, nato pa po večernicah in po polnoči. Na dan sv. Urha. je padlo veliko toče, ki je poleg škode na poljih poškodovala mnogo krajev, posebej na področju Čedad.«¹³ Tudi tokrat je moral biti posebej prizadet Čedad. Ta potres omenjajo tudi kanonik Giuliano, Valvassone in di Manzano, ki soglašajo s Palladijem v bistvenih točkah, še več, zadnji

pisec govori o toči, debeli kot kokošja jajca, ki je povzročila bedo na podeželju.¹⁴ O tem potresu je pisal tudi slovenski zgodovinar Vladimir Levec, ki ga uvršča med štiri največje, ki naj bi bili prizadeli Furlanijo vse do XVI. stoletja. Verjeti moramo, da je potres iz leta 1301 poleg Čedada prizadel še druge kraje, da pa je bil govor samo o tem mestu, ker je bilo tedaj še vedno največje upravno in kulturno središče v Furlaniji, v njem pa je bil vedno kak »intelektualec«, ki je zapisal važnejše dogodke.

VELIKI POTRES LETA 1348

Po potresu leta 1301 ni Furlanija 47 let trpela zaradi hujšega tresenja zemlje. Zato pa

Humin ob potresu leta 1976

so jo leta 1338 napadle kobilice. Bila je to najstrašnejša nadloga, ki je kdajkoli, vse do danes, prizadela Furlanijo. Vdor teh požrešnih ravnokrilcev je opustošil tudi sosednje dežele ter posebej Koroško in Štajersko. O tem nam je zapustil slikovit opis znameniti opat Janez Vetrinjski, ki ga prinaša zgodovinar Josip Gruden.¹⁵ Naj prepisemo zadnje vrstice: »Strašno je bilo gledati, kadar so prileteli. Že od daleč se je slišalo zamolklo šumenje. Ko so prišle bliže, so razširjale strašen smrad in letele tako na gosto, da je solnce zatemnelo.«

Sledil je strahovit potres leta 1348. Najbolj verjetna in obširna pričevanja o tej izredni katastrofi so nam zapustili zlasti kanonik Giuliano, florentinski kronist Giovanni Villani in tudi Palladio.

Epicenter potresa je bil Beljak. V Grudnovi Zgodovini slovenskega naroda pa beremo: »Vsi zgodovino pisci tedanjega časa v živih barvah in na široko opisujejo grozo razdejanja, ki ga je povzročil strašni potres leta 1348. Bilo je na praznik spreobrnjenja sv. Pavla dne 25. januarja okoli 3. ure popoldne, ko je vse dežele od Adrije do Donave pretresel močan sunek, kakršnega še ni bilo čutiti od stvarjenja sveta. Koroško in Kranjsko je njegova sila najhuje zadela. Lepo je sijalo sonce ob treh popoldne. Kar se strese zemlja z grozno silo. Zvonovi so sami zvonili...«¹⁶ Splošna sodba pa je ta, da je ta izredno močni potres najpristneje opisal kanonik Giuliano in zato navajamo iz njega najzanimivejši odstavek: »(Potres je) prizadel Koroško tako izredno hudo, da bi se ta opis zdel ne le zgolj plod domišljije, temveč izbruh blazneža, če ga ne bi potrjevalo pričevanje toliko oseb. Kajti Beljak je, kot so povedali očividci, tako streslo, da ni ostala nepoškodovana nobena zgradba z izjemo nekaterih lesenih bajtic, ki niso imele temeljev. Tudi stolnica (sedanja cerkev sv. Jakoba), ki je bila polna ljudi, se je zrušila tako hitro, da se ni mogel nihče rešiti.«¹⁷ V isti kroniki kanonik Giuliano poroča, da je kmalu nato v Beljaku izbruhnil požar, ki je dokončno uničil vse, kar je bilo v porušeni hišah. Ta strahoviti potres je povzročil usad vsega južnega pobočja Dobrača, ki je zasul 27 vasi ob svojem vznožju z vsemi prebivalci vred. Villani poroča, da je potres z usadi, ki jih je povzročil, zajel na nekaterih mestih tok Zilje in Drave in ustvaril jezera, od katerih so nekatera ostala do danes. V Ziljski dolini je voda zalila 10 vasi in naselij in mnogo gradov je bilo porušeni. Ve se tudi, da je bil porušen osojski samostan in da so se zrušili mnogi gradovi v bližini Beljaka. Gotovo je, da je v

tem potresu umrlo na tisoče Korošcev, četudi se za njihovo število ni niti približno izvedelo. O tej velikanski tragediji je Gruden zapisal: »Toliko gorja ni nikdar solnce obsevalo, kolikor ga je bilo videti po naši domovini ta usodni zimski dan.«¹⁸ Na žalost ni nič znanega o škodi, ki jo je povzročil potres na Kranjskem, na Goriškem pa je porušil grad v Tolminu.¹⁹

Kanonik Giuliano pripoveduje, da so se sunki vsako toliko ponavljali skozi 40 dni. Naj pri tem podčrtamo, da so takratni pisci določali vedno na 40 dni trajanje izredno močnih potresov. Edina vest tega kronista o posledicah potresa v Furlaniji je ta, da se je zrušila oglejska bazilika, ki jo je leta 1366 dal restavrirati in povečati patriarh Markvard Randeški. Novejša arheološka raziskovanja so pokazala, da se je v takratnem potresu zrušila le streha na cerkvi. Podrobnejše vesti o škodi in žrtvah potresa v Furlaniji nam je zapustil Giovanni Villani. Napačno pa je zapisal imena mnogih krajev, ker je prejel vesti (ki jih je potem zapisal v svoje *Chroniche*) od florentinskih trgovcev, ki so potovali skozi Furlanijo in Koroško, sam pa omenjenih krajev ni poznal. Po Villaniju »je zaradi potresa samo v Karniji izgubilo življenje več kot tisoč petsto mož, žena in otrok.«²⁰ Palladio pa je napisal, da »je v Karniji umrlo več kot tisoč oseb in da ni bilo noseče žene, ki ne bi splavila.«²¹ Gotovo je takrat umrlo mnogo ljudi tudi v drugih krajih Furlanije, a noben kronist ni poskrbel niti za globalno število. Glede škode pa se ve, da se je zrušilo več gradov, med temi oni v Tolmezzu, Flagogni in San Danielu. Delno sta se zrušila tudi gradova v Ragogni in Vidmu, kjer so stanovali oglejski patriarhi (takrat je vladal patriarh Bertrand). Najbolj je prizadelo naše kraje Tumeč (Tolmezzo), Pušja ves (Venezona), Humin (Gemona) in Čedad, medtem ko je Osoppo ostal skoraj nepoškodovan, a Pordenone in Sacile sta utrpela omejeno škodo. V Čedadu in Huminu so se zrušili vsi stari stolpi, zgrajeni v času Langobardov.²² O Huminu Villani pripoveduje, da se je zrušila več kot polovica hiš in da »je zvonik farne cerkve počil od vrha do tal in se odprl ter da je tudi slika sv. Krištofa, vrezana v živo skalo, počila po vsej dolžini.« Tudi v Pušji vesi »je zvonik počil po polovici in se je več hiš zrušilo.« Jasno se v tem kaže primerjava s potresom z dne 6. maja 1976. Malo več kot 2 meseca po potresni katastrofi se je pojavila pljučna kuga, ki se je prikradla iz vzhodne Evrope, gnijoča, nepokopana trupla pod ruševinami pa so jo še pospeševala. Brez izjeme je smrt nastopila v treh dneh po okužbi. Fur-

Pušja ves (potres leta 1976)

lanija je po tej »šibi božji« ostala skoraj brez prebivalstva. Isto velja za Kranjsko. Ne glede na to pa se je življenje znova razplamtelo v obeh deželah. K sreči se njuna zgodovinska usoda s temi nesrečami ni iztekla.

Mínilo je 163 let do časa, ko je Furlanijo znova pretresla katastrofa, primerljiva z ono iz leta 1348. Medtem se je sicer dežela nekajkrat tresla, potresi so bili različne moči, a nikoli s smrtnimi žrtvami. Zadovoljivi podatki o sedmih so v kroniki kanonika Emiliana in v Chroniconu Spilimbergense. Najmočnejši sunki so bili 6. septembra 1403, 22. februarja 1451 in 3. febr. 1455. O njih kronisti ne dajejo podatkov o prizadetih krajih, poročajo samo, da so se podrle le nekatere zgradbe, medtem ko je potres leta 1451 povzročil le velik strah. Anonimni pisec vesti o tem zadnjem potresu poroča, da se je pojavil s sunkom, ki je trajal kar cele četrte ure. Ne glede na to gromozansko pretiravanje, ki ga pripisujemo nepazljivosti kronista, je ta sporočal, da je bil sunek »vehemens«, tj. silovit tako, da so ljudje obstali kot iz uma zaradi strahu. Ko bi bili vsaj vsi potresi v Furlaniji imeli samo tak, le nasmeha vreden učinek!

Če v teh 163 letih Furlanije niso prizadevali rušilni potresi, pa so jo prizadevale druge nesreče, bodisi naravne, bodisi take, ki so jih izzvali ljudje. Kolikor zadeva prve, naj povemo, da so jo skupno s slovenskimi deželami petkrat napadle kobilice, razsajala je lakota in skozi vse XV. stoletje je bilo 23 epidemij kuge, ki je trajala skupno 32 let. Tudi v slovenskih krajih je razsajala kuga, vendar v manjšem obsegu. Druga nasreča, ki je pri-

zadela Furlanijo, so bile silovite poplave Tιλmenta. Bilo jih je več v XV. stoletju in spremenile so geografsko podobo njegovega doljnega toka. Kolikor pa gre za nesreče, ki so jih povzročali ljudje, vemo, da so v Furlaniji od 1361 do 1420, tj. 60 let, divjale večje ali manjše vojne, upori, ki so jih podžigali tisti, ki so se hoteli polastiti dežele in to vse do tlej, dokler ni postala kolonija Benečanov.

Po beneški zasedbi so Turki med leti 1472 do 1499 štirikrat vdrli v Furlanijo in vsakič pustili za seboj krvave sledi. V istem obdobju so se turške sablje šestkrat bliskale po sosedni koroški, a dežele, ki so ob tragičnih turških vpadih najbolj trpela, so bili slovenski kraji, saj so jih od leta 1469 do leta 1498 tolpe »akindžijev« kar 28-krat opustošile. V primerjavi s temi militariziranimi roparji so bili celo potresi odločno manj strašni.

LETO VERIŽNIH NESREČ

V zgodovini Furlanije ni bolj nesrečnega leta, kot je leto 1511. Samo poplava je manjkala, da bi dopolnili seznam strahot, ki so jo zadele. Do tega leta so Furlani morali prenašati posledice avstrijsko-beneške vojne, ki se je začela 1508, nato pa posledice vojne t. i. cambraiške zveze. V obeh so se lovili benečanski najemniki s krvoločnostjo, ki se je kaj malo skladala s tako imenovano »latin sangue gentile« (plemenita latinska kri). Leta 1510 se je na podeželju razširila kuga in 26. februarja 1511 so v Vidmu izbruhnili strahoviti nemiri, ki jim je bil na čelu bedni avanturist Antonio Savorgnan. Razbrzdana tolpa je pobila mnoge Savorgnanove nasprotnike in iz-

ropala njihove hiše. Nato so se nemiri razširili na deželo in mnogo gradov je bilo izropanih, porušenih in požganih. V vsej Furlaniji sta vladala teror in anarhija, po tednu dni pa se je vse pomirilo. Dne 26. marca istega leta, mesec dni po tragičnih nemirih — ponoven rušilni potres. Ni sicer imel tolikšne moči kot oni nesrečnega spomina iz leta 1348; v Furlaniji je namreč povzročil manj škode in žrtev. Vendar je ostal v trdnem spominu, bodisi ker je bil pozneje, bodisi ker so mnogi o njem pisali. Vsekakor pa Furlani še danes ne vedo, da je ta veliki potres imel svoj epicenter v ljubljanski kotlini. Takole je o njem napisal Gruden: »Prvi sunek, 24. marca, je zlasti pretresel Ljubljano. Cerkev in samostan nemškega viteškega reda, vicedomova palača in mnoge trdne hiše so se razrušile, druge so dobile take razpoke, da so jih morali prebivalci zapustiti. Dne 26. marca med 4. in 5. uro popoldne se je sunek ponovil. Osem mestnih stolpov in del mestnega obzidja se je zvalil v prah.«²³ Gruden dodaja še, da so se v drugih slovenskih krajih zrušili gradovi Bled, Tržič, Škofja Loka, Polhov Gradec, Kamen, Stari grad pri Kamniku, Turjak, Planina in Postojna. Dopolnjujoč to pripoved slovenski zgodovinar piše: »V Idriji se je odtrgal del Kobalove planine, se zvrnil v Idrijo in zajezil vodo, da je preplavila skoraj ves rudnik.«²⁴ Iz drugih virov se ve, da so čutili potres tudi ob obali.

V Furlaniji so prvi izredno močni sunek začutili ob isti uri kot v Ljubljani, t. j. okoli 4. ure popoldne, vendar se običajno misli, da je bilo to okoli 20. ure zvečer, kajti takrat so se štele ure v Italiji od sončnega zahoda do vzhoda in od vzhoda sonca do njegovega zatonja. Bile so zato dnevne in nočne ure in je to povzročalo dvoumje. Tako je to mnoge seizmologe in zgodovinarje zavedlo v zmoti pri registriranju ure potresov v tistih stoletjih kar je imelo za posledico, da so to grobo napako prenesli tudi na poznejše generacije.

Povedali smo že, da potres 26. marca 1511 kljub pogubnim posledicam le ni bil tako katastrofalen kot oni iz leta 1348. Naravno pa je, da so bili takratni kronisti pod vtisom silovitosti pojava in zato drugačnega mnenja. Tako je npr. Videmčan Gregorio Amaseo napisal, da je bil »ta potres najstrašnejši, kar jih je kdajkoli bilo v Vidmu in v Furlaniji«.²⁵ Po mnenju notarja (pisarja) Roberta iz Latisane je potres trajal »toliko ko molitvica *miserere* (usmili se) ali *parum minus quam Ave Maria* (ali malo manj kot Zdrava Marija) in po splošnem mnenju, če bi trajal dalj, bi se zrušile vse hiše, ki so bile močno razmajane«.²⁶ V Vidmu ljudje niso mogli stati pokonci, po-

sebej ne na trgih in palačah v središču mesta. V takratnih strah vzbujajočih trenutkih so ljudje mislili, da se bo vse mesto zrušilo. Pa se to ni zgodilo. Potres, ki je po poročilu notarja iz Latisane trajal kakih 10 sekund, je povzročil hudo škodo, toda omejeno na območje gradu in stolnice. Posebej se je »zrušil del starega gradu in pokopal v ruševinah dve gospodinjki beneškega namestnika«.²⁷ Zrušila se je stebrova lopa pri cerkvi sv. Ivana in, kot poroča notar Monticoli, sesulo se je mnogo hiš» s poginom ljudi in razrušenjem grajskega obzidja in cerkve ter zvonika sv. Marije«.²⁸

Po običajnih netočnostih takratnih kronistov Monticoli ne pove, koliko je bilo mrtvih ljudi. Po svoji strani Palladio pripoveduje, da je z vrha stolnice padel zobčast nazišek, prebil spodaj stoječo streho in razkril »nekatero mrtvece« iz nemirov minulega 26. februarja. Opustimo jokavo poročilo beneškega namestnika v Vidmu, ki potrjuje prej povedano. Kolikor gre za psihološke učinke potresa, so bili pač taki, kot se povsod pojavljajo ob takih dogodkih. Palladio²⁹ poroča, da so mnogi na smrt prestrašeni Videmčani prebili več noči po vrtovih in parkih. Prav tako, kot se je zgodilo v Furlaniji po potresu predlanskega leta.

Ljudje so vnaprej čutili, da se bo potres enkrat ali večkrat ponovil in res se je z dokajšnjo silovitostjo pojavil 17. in 25. junija ter dokončno porušil mnogo že prej poškodovanih in razmajanih stanovanjskih hiš in obzidij. Po tem se je treslo še večkrat, a šibkeje. Že imenovani Monticoli je v svoji *Chronici*³⁰ izjavil, da se je do konca leta treslo 44-krat, a samo njegovo pričevanje ni zadostno jamstvo, da je število resnično, kajti verjetno je, da je večje. Vsekakor so se ljudje navadili na tresenje. Dejstvo je, da so se Videmčani, nekoliko zaradi vdanosti v usodo, še več pa zaradi nadležnega mraza, postopno vrnili v svoje hiše.

Kot je razvidno, ne manjka spominov in zapisov o posledicah tega hudega potresa v videmskem mestu. O njem so poleg navedenih avtorjev pisali še Giovanni Battista da Cergneu, imenovan Cernocco (Čarnejski — op. prev.) in Francesco di Manzano,³¹ medtem ko sta o tem molčala, kar je nerazumljivo, sodobnika Giovanni Candido v svojih znanih »*Commentari dei fatti di Aquileia*« in kasneje De Rubeis.

Na podeželju je potres prizadel razne kraje. Najbolj znani so: Sacile, Tolmezzo, Pinzano, Tarčent, Villalta, Moruzzo, Colloredo, Čedad, Osoppo, Rtinj, Pušja ves in Humin. Najtežje je bil prizadet zadnji kraj. Kot po-

ročata Giov. Batt. di Cergneu in Sebastiano Mulione,³² je umrlo nad 50 oseb in se je zrušilo nešteto hiš in stolpov iz obrambnega obzidja. Zrušili sta se tudi dve cerkvi in samostan sv. Neže in sv. Klare. Mnogo hiš se je sesulo tudi v Pušji vesi, žrušil pa se je tudi del Osoppa. V Čedadu je bilo porušenih 28 hiš, sesul se je samostanski zvonik in med ruševinami je umrlo 15 ljudi. Poleg tistih, ki so bili porušeni med nemiri prejšnjega meseca, se je zrušilo še nekaj gradov.

Toda druge nesreče, ki so tega leta prizadele Furlanijo in posebej Videm, so veliko hujše od potresa. In res je kmalu po potresu izbruhnila epidemija kuge, ki ji je sledila huda draginja. Medtem je tekla svojo pot vojna caimbreške lige proti Benetkam in vsak dan so eskadroni nemške konjenice plenili kraje med Gradiščem ob Soči in Vidmom ter prišli celo do mestnega obzidja. »Znotraj je bila lakota in kuga, zunaj pa vojna«, poroča v skopih, a dramatičnih besedah Giovanni Candido in pojasnjuje, da so iz vsake hiše vozili pokopavat trupla okuženecv »in bilo je strašno videti prepolne vozove in ker ni bilo zanje dovolj prostora na pokopališčih, so jih v kupih pokopavali na javnih ulicah.«³³ Kuga je posebej divjala v Vidmu in na Čedadskem. Samo v Vidmu je to leto ali za lakoto ali za kugo umrlo okoli deset tisoč ljudi. In tako postane jasno, kar smo prej rekli, da je bilo namreč to najbolj dramatično leto v furlanski zgodovini.

Ostane nam še, da omenimo potrese v XVI. stoletju, ki so sledili onemu iz leta 1511. Naj takoj povem, da so bili različni po moči in če je bil med njimi kak izrazito močan, ni bil nobeden rušilen in ni povzročil smrtnih žrtev. Seizmologi so zabeležili 35 potresnih sunkov od 15. februarja 1512 do 1595, a gotovo jih je bilo več. Če pa v tem času ni bilo rušilnih potresov, ni manjkalo drugih nadlog, ki so prinesle v deželo žalost, lakoto in bedo. Bilo je več epidemij kuge, razsajala je draginja, dvakrat so deželo napadli roji kobilic in proti koncu stoletja je bilo dvoje hudih poplav Tilmenta; zadnje je še pospešilo indiskriminirano sekanje gozdov po Karniji po nalogu Beneške republike.

SKORAJ MIRNO STOLETJE IN STOLETJE POTRESOV

Kaže, da je bilo XVII. stoletje v Furlaniji obdobje brez potresov. Lahko pa dvomimo o tem, ker bržkone le ni bilo kronistov, ki naj bi jih registrirali. Že smo namreč videli, da so potrese z epicentrom na Veronskem in Padovanskem vedno občutili vsaj na desnem bregu Tilmenta. Gotovo je, da se je zemlja

tresla v delu Furlanije zaradi zelo močnih potresov iz leta 1646 oziroma 1670, ki so prizadeli področje Padove oziroma Verone.³⁴ Vemo še o hudem potresu v Beljaku, ki se je pripetil v zgodnjih jutranjih urah 4. decembra 1690. Ta potres je porušil okoli dvesto hiš tega lepega koroškega mesta ter povzročil smrt več ljudi. Morali so ga čutiti vsaj v Kanalski dolini (ki je sicer takrat spadala h Koroški — op. prev.), če se je treslo do Dunaia, Benetk, Verone in zahodne Istre.³⁵

Tako smo prišli do XVIII. stoletja, bogatega z dogodki na kulturnem, znanstvenem, družbenem in političnem področju, kar je globoko odmevalo v velikem delu Furlanije, a za Furlanijo je bilo to tudi stoletje potresov. Bilo jih je kakih trideset v tej deželi, in več kot eden je bil rušilen in smrtonosen. Vendar je šlo za potrese, ki so prizadeli v glavnem Karnijo ali področje Tramonti.

Prvi potres v Karniji je bil 28. julija 1700.³⁶ Bil je rušilen in smrtonosen potres, ki je hudo prizadel področje Enemonza, Socchieva in Ovara, kjer so se zrušile skoraj vse hiše. Povzročil je smrt 16 oseb pod ruševinami in usade v gorah. Prvemu sunku so sledili številni drugi skozi 15 dni, na kar je tresenje ponehalo.

Kot poroča Giuseppe della Bona, je Gorica januarja 1716 večkrat čutila močno tresenje. Potres ni povzročil večje škode, a ljudje so se tako prestrašili, da so ne glede na zimski mraz prespali več noči na prostem na trgu Travniku.³⁷ Della Bona ni bil priča potresu, saj se je rodil leta 1796 in je, bodisi zato, bodisi ker je zaupal netočnim podatkom, zgrešil pri datumu. Potres, ki ga on postavlja v leto 1716, je dejansko potresni sunek iz leta 1719 ki je prizadel Benečijo in silneje večji del Furlanije.³⁸

Če zanemarimo nekatere šibkejšje tresljaje, ne moremo mimo potresa z dne 8. oktobra 1746, ki so ga čutili v Vidmu ter na področjih Iplisa in Orsarie. Šlo je za izrazito močan potres, ker je poškodoval več hiš in porušil cerkev v Orsarii.³⁹ Obširneje ne bomo omenjali petih srednjemočnih potresov, ki so si sledili na področju Pordenona med leti 1750 do 1757, ker so povzročili mnogo hrupa, pa nobene škode.⁴⁰

Tako pridemo do hudega potresa na področju Tramonti 10. julija 1776. V treh zaporednih dneh se je večkrat ponovil in je bila zato razumljiva zaskrbljenost med nesrečnimi prebivalci tega področja. Pordenonski zgodovinar Gian Battista Pomo ga je opisal v slikovitem slogu v svojih »Commentarii urbani«, ki so bili doslej le delno izdani. Od njega izvemo, da so občutili sunek skoraj eno

Njiva v Reziji ob potresu leta 1976

minuto v Pordenonu, kjer je povzročil precej strahu. V hribovskih vaseh pa je več kot močan potres povzročil hudo škodo, poškodbe več ljudi in smrt dveh žensk. Posebej je potres prizadel epicenter Tramonti, Andreis, Bareis, Montereale Celliba, Sequals in Meduno. Tresljaje so občutili tudi v San Danielu, Vidmu, Bellunu in Benetkah, kar dokazuje njegovo silovitost. Še danes plošča na palači Colassis v Medunu spominja obiskovalce na ta nesrečni dogodek.

Dvanajst let kasneje je bil potres v Karniji. Bil je to za Furlanijo najhujši in najbolj poguben v vsem XVII. stoletju. Dne 20. oktobra 1788 so bili ljudje v Tolmezzu že v posteljah, ko je izrazito močan sunek, ki je trajal le 4 sekunde, porušil okoli štirideset hiš, povzročil več kot 30 žrtev, sesul stolnico, sodišče in tovarno Linussio, ki je zaposlovala veliko delavcev. Škoda je bila ogromna in je dosegla višino kar dvesto tisoč dukatov ali 8 milijonov dolarjev. Potres je bilo čutiti vse od prvega sunka po dolini reke But in celo do Padove in Verone.

Zemlja se je tresla deset dni zaporedoma in ljudje v Tolmezzu so bili kar obsedeni od strahu.⁴¹ Mnogo prebivalcev iz tega glavnega kraja v Karniji in s področja, zaposlenih v tovarni Linussio, se je moralo izseliti v tujino in si iskati nove zaposlitve, ker je tovarna zaradi škode, ki jo je utrpela, prenehala z delom. Ta hudi potres je ostal v takem spominu med prebivalci Tolmezza, da so ti vzdali spominski plošči na pokopališču in na obnovljeni sodni palači, da bi se spomin na ta nesrečni dogodek ohranil tudi bodočim rodovom.

Kronist di Manzano je opisal potres, ki naj bi se bil pripetil v Karniji leta 1790.⁴² Ker so učinki opisanega potresa enaki onim iz leta 1788, je gotovo, da je zgodovinar iz Jassica zgrešil datum, opirajoč se na približne podatke. Leto kasneje, točneje v noči od 3. na 4. avgust 1789, se je zemlja silno stresla pri Tramonti, pri čemer so se zrušile strehe na hišah. Tudi ta potres je bilo čutiti celo do Verone.

Dne 6. junija 1794 je močan potres prizadel Canale di Cuna in dolino reke Meduna ter povzročil škodo zlasti krajem z imenom Tramonti (Tramonti di Mezzo, di Sopra in di Sotto, op. prev.). Potres se je razširil tudi na Karnijo, kjer je prizadel zlasti Sutrio in Sotchiere.⁴³ V Tramonti so se porušile mnoge hiše, mnogo pa je bilo poškodovanih. Dne 30. tistega nesrečnega meseca se je potres ponovil le na področju krajev Tramonti, kjer so se sesule hiše, poškodovane 6. junija in so bile ubite štiri osebe. V trenutku potresa je silni sunek vrgel na tla ljudi, ki so delali na polju.⁴⁴

Temu lokalnemu, a silovitemu potresu so sledili drugi manjšega obsega ali manjše pomembnosti. Kot zapis za kroniko naj omenimo zadnji potres, zabeležen v Furlaniji v XVIII. stoletju, tj. tisti z dne 23. oktobra 1796. Šlo je za šibek tresljaj, ki ga je komaj kdo zaznal.

Po letu 1796 ni bilo v Furlaniji naravnih nesreč, pač pa več političnih prevratov. Od leta 1797 do leta 1813 so v Furlanijo (Patria de Friul)⁴⁵ kar šestkrat vpadle in jo »osvobodile« napoleonske in avstrijske vojske.

DEVETNAJSTO STOLETJE
VELIKO POTRESOV BREZ ŽRTEV

V devetnajstem stoletju se je furlanska zemlja pogosto tresla. Potresi so kdaj pa kdaj povzročili veliko škodo, toda — če naj verjamemo kronikam in časnikom iz tega časa — nobeden ni povzročil žrtev. To je torej značilnost potresov v Furlaniji v XIX. stol. Videli pa bomo, da so premikanja zemeljske skorje povzročila žrtve, zlasti na področju Belluna in na Kranjskem.

Od vseh potresov v Furlaniji v XIX. stoletju so le trije pustili trajen spomin zaradi obsežnosti prizadetih ozemelj ali zaradi povzročene škode. Od drugih potresov so tisti, ki so jih opredeljevali kot »močne«, povzročili le malo ali skoraj nič škode, kot so razpoke v zidnem ometu, slike, ki so padale s sten, prevrnjeni dimniki. Slišalo se je še podzemno bobnenje pred potresi in zvonovi so sami od sebe zazvonili. Zadnje so kronisti redno omenjali in med njimi je to pri opisovanju potresov bila nekaka značilna nota. Prvi potres stoletja je bil tisti z dne 6. januarja 1805. Bil je to le majcen površinski potres, registriran zaradi znanstvene tanko-vestnosti.⁴⁶

Toda prvi, res zelo močan potres je bil tisti z dne 25. oktobra 1812 z epicentrom v Sequalsu, kjer je porušil Borgo Fontana ob vznožju griča. Poleg Sequalsa so bili hudo prizadeti Cavasso Nuovo, Fanna in Pordenone. Resna je bila tudi škoda v krajih Caneva di Sacile, Aviano, Polcenigo e Valvassone. Potres je bil tako silovit, da je s konicami segel do Vidma, Belluna in Benetk. Materialna škoda je bila izredno velika in je več let negativno vplivala na gospodarstvo na področju Pordenona. Glede na škodo, ki jo je povzročil, je bil to najhujši potres v Furlaniji v XIX. stoletju. V tem letu se je na zmrzlih ruskih planjavah dopolnila tudi politična usoda Furlanije. In res je naslednje leto bivša beneška Furlanija prešla pod avstrijsko upravo.

Od 6. januarja 1805 do 19. januarja 1842 je meteorolog Girolamo Venerio registriral 29 potresov v Vidmu in enega istočasno v Vidmu in v Arti. Od teh je bilo sedemindvajset le rahlih tresljajev, registriranih v znanstvenih laboratorijih, le trije so bili močni, a brez hujših posledic. Hude posledice pa je imela epidemija kolere, katere žrtev je bil v Gorico izgnani francoski kralj Karel X.

Močan potres, ki ga je spremljalo podzemeljsko bobnenje, je streslo Arto 6. oktobra 1839 ob 4,30 zjutraj. Zemeljsko premikanje ni imelo drugih posledic razen tega, da so zvonili zvonovi in se je prevrnil kakšen

kos pohišva. Potres se je ponavljal ves mesec z okoli 200 sunki, ki so jih registrirali amaterji.

Dne 21. decembra 1845 ob 9,20 uri zvečer je Ljubljano prizadelo močno premikanje zemeljske skorje, ki je poškodovalo zidovje in prevrnilo nekaj dimnikov. Občutili so ga tudi v Trstu in kot rahel tresljaj v severni Furlaniji.

Dvanajst let kasneje je bil drugi močan potres z epicentrom na Ljubeljskem sedlu, in to dne 7. marca 1857 ob pol štirih zjutraj. Povzročil je le malo škode, čutili pa so ga poleg Ljubljane in Celovca tudi v Zagrebu, večjem delu Furlanije in na otoku Krku.⁴⁷ Po nekaj potresih s srednjo jakostjo med leti 1864—1870 je 14. maja 1870 močan potres prizadel Videm in Čedad. Zemlja se je še štirikrat krepko stresla, zadnjič 12. junija istega leta. Posebej je bil prizadet Čedad, kjer je bilo poškodovanih več hiš in prevrnjenih več dimnikov.

29. junija 1873 ob 5,10 zjutraj se je vsa furlanska zemlja 12 sekund silno tresla. Epicenter je bil na področju Belluna. Premikanje zemeljske skorje je naredilo nekaj škode v več krajih, med temi tudi v Vidmu, toda najhujša posledica je bil velik strah med prebivalstvom. Iz epicentra na področju Belluna je ta potres segel tudi na področje Trevisa in pustil za seboj dramatične posledice na obeh področjih. V Bellunu sta se sesuli ali je bilo porušeni dve tretjini hiš. Na področju Alpaga je bil porušen dobršen del 32 vasi, na področju Trevisa pa je enaka usoda doletela 20 vasi. Silovit potres je povzročil več kot 80 žrtev in še več je bilo ranjenih, mnogo od teh je ostalo pohabljenih. Na področju Trevisa je bilo največ žrtev v cerkvah, kjer so se ljudje zbrali k jutranjim pobožnostim. Samo v kraju Pietro di Feletto je umrlo v cerkvi kar 38 oseb.⁴⁸

Kasneje se je izvedelo, da je bil tragični potres močan tudi v Padovi, Rovigu, Brescii in Ljubljani ter da je bil prizadeti prostor zelo obsežen. Na področju nesrečnega Belluna se je potres v treh zelo dolgih tednih večkrat ponovil, sledila mu je še kolera, ki se je s področja Trevisa razširila tudi v Furlanijo, kjer pa je k sreči uspelo omejiti število žrtev.

Močan potres z nekolikšno škodo je bil v Furlaniji 22. junija 1879. Posebej so ga čutili v Tolmezzu, Tarčentu, Čedadu in Vidmu. Dne 9. novembra 1880 ob 7,20 uri zjutraj so v Vidmu čutili srednje močan potres, ki je bil močan v Trstu, občuten v Bologni, a ob isti uri rušilen v Zagrebu, v Ljubljani pa je povzročil precejšnjo škodo.⁴⁹

Minilo je devet let, ko je 3. septembra 1889 močan potres v Tolmezzu in okolici povzročil resno škodo na več stanovanjskih hišah in javnih zgradbah. Nato je bil na vrsti Claut, ki sta mu dva potresa, dne 24. junija 1892 in 27. febr. 1895, poškodovala hiše. Prvi je bil močnejši, kajti čutili so ga ne le na desnem bregu Tilmenta in v bližnjem Caduru, temveč tudi v krajih Palmanova in San Giorgio di Nogaro. Po tem drugem potresu v Clautu pa ni bilo treba dolgo čakati na naslednjega, ki ga je bilo čutiti v vsej Furlaniji in ki je bil najstrahovitejši v tem stoletju.

Bilo je ponoči 14. aprila 1895 na veliko noč in večji del ljudi je bilo že v posteljah. Nenadno je izredno silovit sunek prebudil ljudi, ki so poskakali iz postelj in na pol oblečeni zdrveli na ulice. Bilo je nekaj primerov panike, nato se je velika večina ohrabrila. Vso noč se ljubljanske ulice niso niti malo pomirile in v javnih lokalih se je gnetlo ljudi. Le malo se jih je vrnilo v posteljo. In res, prvemu sunku, ki je trajal 25 sekund in je dosegel skoraj 9. stopnjo po Mercallijevi lestvici, je sledilo nadaljnjih sedem, do 6,50 ure naslednjega dne. V Ljubljani so se delno porušile ali bile poškodovane mnoge javne zgradbe, palače in stanovanjske hiše tako, da so kasneje poskrbeli za njihovo prezidavo. Tako je Ljubljana prav zaradi potresa dobila videz modernega sugestivnega mesta.

Tudi v ostali Kranjski je potres povzročil škodo na zgradbah in žrtve. Posebej je bilo prizadeto področje Kamnika, Trbovlje in bolnišnica na Ajdovščini v Ljubljani. Žrtev je bilo razmeroma malo, na vsem Kranjskem kakih deset. Ta znani potres je zajel izredno široko področje. Občutili ga je bilo v Gradcu in tudi na Dunaju, kjer so se ustavile ure. S precejšnjo jakostjo se je razširil celo do Bosne in do Mark. Enake posledice je imel potres v Vidmu in pokrajini, v Trstu, Benetkah, Padovi, Veroni: prevrnjeni dimniki, razmajani zidovi, razpoke na ometih zgradb, vsepovsod koncerti zvonov. V Vidmu in ostali Furlaniji se je godilo enako kot v Ljubljani in delno še drugje. Sprva so ljudje postopali po ulicah, nato pa so navalili v javne lokale in se »osveževali« z obilno vinsko kapljico in likerji. Dopisniki videmskih časnikov so poročali, da so v večjih centrih na deželi bogatini in reveži sedali za iste mize in se bratili med seboj.⁵⁰ Želeti bi bilo le, da bi se to godilo tudi kasneje.

Minili sta dve leti od tistega »mednarodnega« potresa, ko se je zjutraj 1897 zemlja znova stresla. Bil je to močan sunek jakosti 7. stopnje po Mercallijevi lestvici. Epicenter

je tudi tokrat na področju Ljubljane, od koder se je potres razširil na obgorske kraje Furlanije. Najbolj so ga občutili v Čedadu, Vidmu, Huminu in Sacilu.

Zadnji potres preteklega stoletja je bil 20. februarja 1898. Šlo je za premike med 7. in 8. stopnjo po Mercallijevi lestvici in je posebej prizadel Čedad, kjer je bila škoda znatna. Zajel je kar široko področje: Nadiško dolino, Ahten, Videm, Palmanovo.

Kot smo že povedali, potresi v Furlaniji v preteklem stoletju niso povzročili žrtev. Več pa je bilo žrtev v naslednjem stoletju.

POTRESI V FURLANJI IN FAŠISTIČNA PROPAGANDA

V tem stoletju je Furlanijo prizadelo več potresov, posebej Karnijo in področje Karnijskih Predalp. Pred katastrofo z dne 6. maja predlanskega leta so v Furlaniji vsi vedeli za potres v Karniji iz leta 1928, a nihče ni vedel za potres v Sacilu iz leta 1936. Kasneje bomo obrazložili, kje je tičal vzrok.

Kot vemo, je bil prvi potres stoletja v Furlaniji 3. junija 1906. Imel je jakost 6. stopnje in je povzročil le manjšo škodo. Dve leti kasneje pa je ob zori 9. julija 1908 silovit potres jakosti 8. stopnje po Mercalliju prizadel Karnijo, čutili so ga vse do Sacila, občutno škodo je povzročil v epicentru, ki je bil v kraju Lovea di Arta, močno pa je poškodoval tudi hiše v Reziji.

Pustimo ob strani manjše potrese in preidimo brez nadaljnega na leto 1928. Dne 27. marca ob 9,32 predpoldne je katastrofalni sunek z epicentrom v gori Batài nad Verzegnisom 20 sekund dolgo tresel področje Karnije kjer so naselja Cavazzo Carnico, Caneva, Tolmezzo, Verzegnis in njihove številne frakcije. V ožjem epicentru (komaj štirih kvadratnih kilometrov) je dosegel jakost 10. stopnje, 9. stopnje pa na področju, ki je bilo k sreči redko naseljeno. Ta silovit potres je popolnoma porušil 42 hiš, hudo poškodoval nadaljnjih 155, povzročil kakih 100 zemeljskih usadov z okoliških hribov in smrt desetih ljudi. Bilo je okoli 200 ponovitev v tem letu. Karnijski znanstvenik Michele Gortani je izjavil, da škode ne moremo šteti kot »velikanske v absolutnem smislu« zaradi omejenega obsega področij, kjer je učinkoval rušilno. Tudi žrtev je bilo razmeroma malo, ker bilo prebivalstvo prizadetih krajev že dan pred tem opozorjeno z nekaj rahlimi sunki, ki so naznanjali katastrofo.⁵¹

Potres iz leta 1928 je bilo čutiti tudi zunaj Furlanije, čeprav z manjšo jakostjo. Ne glede na to in kljub temu, kar je bilo povedano

o njegovih posledicah, je fašistična propaganda uporabila priložnost in potres napihnila v nesrečo nacionalnega merila. Vse je prišlo prav, da bi še povečali vzdušje že razžarjenega patriotizma. Mussolini je razpisal vsedržavno akcijo za pomoč karnijskim prebivalcem, prizadetim po potresu, in sam prvi vpisal svoj delež pomoči. V Furlaniji izhajajoči časniki so bili polni resolucij in visoko donečih proglasov fašističnih hierarhov. Videmska časopisa »La Patria del Friuli in »Il Giornale del Friuli« sta prinašala pompozne in groteskne dopise. Zdelo se je, da se nihče ne boji potresa, pa čeprav se mu je zrušila streha nad glavo in da vsi delajo z velikim navdušenjem, da bi obnovili porušene kraje. Zdelo se je še, da ni nihče nitj v najmanjši meri zaskrbljen zaradi osebnih nesreč, ne zaradi smrti družinskih članov in prijateljev.⁵² Po štirih dneh so prenehali zvoniti alarmni zvonci in opevanje zmage v furlanskih časnikih, ki jih je vzdrževal režim; vrnili se je mir. Potres v Krajini je odstopil mesto drugim dogodkom, koristnim za propagiranje diktature.

Mirne duše lahko izpustimo iz opisa nevelike potrese, ki so si sledili osem let po letu 1928. Zjutraj 18. oktobra 1936 pa se je zemlja nepričakovano silno zatresla; jakost je bila odločno katastrofalna in je izredno hudo prizadela kraje Sacile, Polcenigo, Caneva di Sacile s frakcijami Fiaschetti, Sarone in Stevenà. V Polcenigu se je zrušilo več hiš, poškodovanih je bilo 150 in ubiti sta bili dve osebi. V frakciji Fiaschetti se je več hiš zrušilo, mnogo jih je bilo hudo poškodovanih, ubitih pa je bilo 16 ljudi. V Sacilu, »vrtu Serenissime« ni bilo človeških žrtev, a resno je bilo poškodovanih več palač in javnih zgradb. Sesul se je stolp »Dei Mori«, zrušil

se je del zvonika in hudo so bili poškodovani vsi oltarji, tako da jih je bilo treba pozneje obnoviti. Bolj ali manj so bile poškodovane vse palače na glavnem trgu. Težko je bila poškodovana stebrovna lopa občinske palače, ki so jo po treh letih obnovili »zaradi večjega ugodja občanov in v okras mesta«, kot lahko razberemo iz latinskega napisa, vklešanega na ploščo, vzdano na dan, ko je bil objekt dokončan. Tragični potres iz leta 1936 je povzročil žrtve in škodo v Pinzanu, Cordignanu, Orsagu, Coneglianu in Vittoriju Venetu, čutiti pa ga je bilo celo v Trstu in Benetkah. In vendar, ne glede na to, da je ta siloviti potres povzročil večjo škodo in večje število žrtev kot karnijski iz leta 1928 in čeprav je v primerjavi z omenjenim potresom ta prizadel širše področje, ga je brezobzirni fašistični režim zanemaril in prepustil pozabi. Mussolini ni razpisal akcije za pomoč potresencem na področju Sacila in fašistična propaganda ni udarjala na veliki boben razglašajoč njihovo nesrečo. Edini videmski dnevnik, »Il popolo del Friuli«, je posvetil dogodku le tri petine stolpca in to samo enkrat.⁵³

Dejstvo je, da je tistega leta divjala v Španiji državljanska vojna in da je bilo nekaj mesecev prej proglašeno italijansko cesarstvo. Logično je, da je bilo fašističnemu režimu v korist, da je vso pozornost Italijanov usmerjal na ta dva velika dogodka, pa je zato sacilski potres motil »ubranost« propagandnega orkestra vlade in stranke. Zato so sklenili, da vesti ne bodo objavljali ali vsaj, da bodo vestem o potresu v Furlaniji posvečali minimalno pozornost. Žal je fašistična diktatura v tem uspela tako dobro, da še danes ljudje ničesar ne vedo o tem pogubonosnem potresu.

Zasilna bivališča ob potresu leta 1928 (Verzegniss)

Potresna katastrofa z dne 6. maja 1976 je preblizu, da bi lahko pisali o podrobnostih. Od stotin ponovnih sunkov, ki so sledili prvemu, sta izredno silovita sunka dne 11. in 15. septembra 1976 dopolnila tragedijo furlanskega ljudstva. V primerjavi z onim iz leta 1348 je predlanskoletni potres žel manj žrtev in to zaradi pravočasne pomoči, a škoda je bila mnogo večja. In res, medtem ko potresu leta 1348 ni uspelo razušiti stolnice v Pušji vesi, pa je to popolnoma uspelo usodni ponovitvi potresa 15. septembra 1976. Če pa primerjamo potres z dne 6. maja 1976 z onim iz leta 1511, lahko vidimo, da je ta povzročil manj žrtev in ruševin, a vendar je podobno kot starejši s svojimi silovitimi ponovitvami dopolnil rušitve prvih sunkov.

Po predlanskoletni katastrofi so mnoge države, med njimi tudi Jugoslavija, priskočile na pomoč Furlaniji. Vse to je tolažljivo in ganljivo, ker kaže da je Evropa doumela, da je furlansko ljudstvo pošteno, delavno in sposobno in zato upravičeno, da znova vstane.

OPOMBE

1. Anonimni pisci, *Chronicon Spilimbergense*, Udine 1857. — 2. Dodatki h kroniki, ki jo je napisal Sebastiano Mantica. — 3. A. Goiran, n. d., I., str. 17. — 4. Francesco Palladio, *Historie della Provincia del Friuli*, Udine 1660, I/150. — 5. Francesco di Manzano, *Annali del Friuli*, II/99. — 6. Lodovico A. Muratori, *Annali d'Italia*, Milano 1750, Anno 1117. — 7. Mario Baratta, *I terremoti d'Italia*, Torino 1901, str. 22. — 8. Paolo Lino Zovatto, *Portogruaro, Concordia, Sesto al Reghena*, str. 79. — 9. O tem morskem potresu sta pisala Dandolo v III. zv. *Chronicon* in Samuele Romanin v svoji »Storia documentata di Venezia« II., str. 23. — 10. Palladio, n. d., I/220. — 11. Dne 13. septembra 1223 je Bertold Mersanski podelil Vidmu pravico do tedenskega sejma, kar je zelo ugodno vplivalo na demografski in mestni razvoj kraja, ki je bil tedaj še navadna vas. — 12. Bernardo de Rubeis, *Monumenta Ecclesiae Aquilejensis*, Appendix IX, list 38. — 13. F. Palladio, n. d., I/282. — 14. F. di Manzano, n. d., III/320-21. — 15. Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 236. — 16. Josip Gruden, n. d., str. 237. — 17. B. de Rubeis, n. d., Appendix, lista, 42 in 43, »...(terraemo-

tus) Karinthiam tamen supra modum percussit ita ut haec scriptura non solum inamis, se quae a crapulato stomacho processisse crederetur, nisi tot personarum testimonio probaretur. Nam ut narraverunt personae, quae fuerunt ibi praesentes, Villachum it commovit, ut etiam una domus integra non remaneret, nisi aliqua parvula de lignaminibus, quae fundamentum non habebant. Ecclesia quoque Major in qua erat multitudo virorum atque mulierum, ita impetuose ruit ut non potuerit etiam una persona evadere. — 18. Josip Gruden, n. d., str. 237. — 19. F. di Manzano, n. d., V/56. — 20. Giovanni Villani, *Chroniche*, XII, pogl. CXXIV. — 21. F. Palladio, n. d., I/435. — 22. F. di Manzano, n. d., V/55-57. — 23. J. Gruden, n. d., str. 309. — 24. J. Gruden, n. d., str. 310. — 25. Fratelli Amasei, *Diari Udinesi*, Venezia 1884, I. 1551. — 26. Note del notario Roberto di Latisana nel »Notariorum« di V. Zoppi (Biblioteca Civica Udine). — 27. Anton Belloni, *Diari* (Biblioteca Civica, Udine). — 28. Nicolo Monticoli, *Cronica* (Biblioteca Civica, Udine). — 29. Palladio, n. d., II/108. — 30. Nicolo Monticoli, *Cronica* (Biblioteca Civica, Udine). — 31. Francesco di Manzano, n. d., VII/111. — 32. Sebastiano Mulione, *Chronicon Glemomense*, Udine 1877, str. 13. — 33. Giovanni Candido, *Commentari dei fatti d'Aquileia*, list 97. — 34. Mario Baratta, *I terremoti d'Italia*, Torino 1901. — 35. Mario Baratta, prav tam. Gl. tudi G. B. Fagioli, *Pagine Friulane*, 1893, str. 103. — 36. Zupni arhiv v Enemonzu. — 37. Giuseppe della Bona, *Calendario dell'Agricoltura*, str. 54. — 38. Mario Baratta, n. d., — 39. Cipolla, *Memorie* (Collezione Joppi, Biblioteca Civica, Udine). — 40. Aggiune di anonimo alla *Cronaca* di Sebastiano Mantieu. — 41. Memoriale inedito di Agostino Silverio di Paluzza in *Cronache* di don Francesco del Negro di Sutrio. Verjetno je mišljen Giassico sev. zah. od Krmina. — 42. Francesco di Manzano, n. d., VII/str. 259. — 43. Mario Baratta, n. d. — 44. Zupni arhiv Tramonti. — 45. Tako so v preteklosti imenovali Furlanijo. — 46. Girolamo Venerio, *Osservazioni meteorologiche in Udine dal 1803 al 1842*. — 47. Mario Baratta, n. d. — 48. Mario Baratta, n. d.; »Giornale di Udine«, od 1. do 29. VII. 1873 — 49. Mario Baratta, n. d.; »Giornale di Udine«, 10. XI. 1880. — 50. Mario Baratta, n. d.; »La Patria del Friuli«, od 16. do 18. VII. 1895. — 51. Michele Gortani, *Il terremoto del 1928 in Carnia*, Bologna 1929. — 52. »La Patria del Friuli« z dne 28., 29., 30. in 31. III. 1928. — 53. »Il Popolo del Friuli«, 20. X. 1936.

Prevod Stanko Murovec

